

uvodnik
razstava
esej
zgodovina
akcija
teorija
predstavitev
intervju
filozofija
forum
prevodi

martina malešič

arhitektura, ki osvobaja

Giancarlo De Carlo
(1919 – 2005)

Junija sta minili dve leti od smrti italijanskega arhitekta Giancarla De Carla. Ob tej priložnosti je potrebno opozoriti na njegovo svojevrstno vlogo v arhitekturi 2. polovice 20. stoletja. De Carlova dela izstopajo iz povprečja z logičnostjo zasnove, inovativnostjo v detajlu, ubranostjo z okoljem in s čisto estetiko. Vsem pa nadvladuje zavest o arhitekturi, ki je uporabniku blizu, ki mu z vključevanjem v svoj proces nastanka vrača njegov prostor in dostojanstvo. Zato naj De Carlo predstavlja zgled sodobnim generacijam. A ne le kot projektant, temveč kot posameznik, katerega bivanje, mišljenje in delovanje je vodila ideja o svobodi.

Giancarlo De Carlo se je v zgodovino vpisal kot upornik in utopist, oboje s ciljem po doseganju človeške svobode. Stremel je k demokratični družbi, ki bi jo sestavljali dejavni, svobodni in kritični posamezniki. Zahteval je, da mora na tem temeljiti vsakršna tako družbena kot prostorska organizacija. Tako mora tudi arhitektura spremeniti svoj značaj in se soočiti z resničnostjo. Zavesti se mora svoje odgovornosti, ki jo ima v družbi. Opozarjal je, da ni avtonomna, saj je vedno v vzajemnem odnosu s kontekstom, v katerem se nahaja. Zato mora biti v stalnem stiku z družbo, opazovati njene značaje, spremljati njen razvoj in se nanj dejavno odzivati. Arhitektura mora obnoviti svojo prvotno vlogo in stopiti v službo človeka. Le-ta je njen edini pravi razlog in cilj. Je namreč tisti, ki jo osmišlja, opravičuje njen obstoj, jo potrjuje, da postane del konteksta. Po De Carlu nek prostor postane kraj šele, ko je naseljen, ko je intenzivno rabljen. Zato arhitektura ne more postavljalati predmetov, nevezanih na okoliščine svojega prostora in časa nastanka, in se ukvarjati s cilji, kot so iskanje sloga ali avtorjevega osebnega izraza. Njen prvi namen je organizirati fizični prostor, v katerem se odvijajo človeška življenja, procesi in odnosi. Zato naj bodo potrebe in želje ljudi izhodišče vsakršnega organiziranja in oblikovanja njihovega bivanjskega okolja. Avtoriteto projektanta in pasivnost uporabnika naj nadomesti stanje enakovrednosti, kjer je vsakdo arhitekt in vsak arhitekturni dogodek arhitektura.

Svoje prepričanje je De Carlo izražal kot pisec, ga posredoval kot pedagog in udeležnik kot projektant. S članki, s katerimi je bil stalno prisoten tako v italijanskih kot tudi mednarodnih arhitekturnih revijah, je spremljal arhitekturno in splošno družbeno stanje, opozarjal na pomankljivosti in potrebne spremembe v stroki ter ozaveščal javnost. Izdal je več knjig, med njimi izbor spisov Le Corbusierja z dodanimi komentarji (1945), monografijo Williama Morrisa kot pionirja družbeno angažirane umetnosti (1947) in poglavje o arhitekturi participacije v publikaciji *L'architettura degli anni settanta* (1973) z J.M. Richardsom in P. Blakom. V knjigi *Nelle citt_ del mondo* (Venezia 1995) je zbral svoje popotniške spise, v katerih se je osredotočal predvsem na družbo, njene značaje, zakonitosti in pojavnosti v prostoru. Leta 1967 je ustanovil zbirko *Struttura e forma urbana* in s tem italijanski publiki osvetlil pomembnejša dela o urbanizmu, ki so jih napisali Le Corbusier, Christopher Alexander, Patrick

Geddes, N.J.Habraken, Kevin Lynch, Colin Rowe in ostali. S svojo revijo *Spazio e Società* je imensko sicer nadaljeval njeno predhodnico *Espaces et Societes* (ed. Henri Lefebvre in Anatole Kopp), francosko sociološko revijo, katere italijanske verzije je bil sprva urednik, vsebinsko pa je zamenjal opazovalca z opazovanim. Sociološki pogled na arhitekturo je nadomestil z arhitekturnim družbo, na njene značaje, potrebe in številčne prikaze v prostoru. Za urednika je izbral svojo ženo Giuliano Baracco, prevajalko in ne arhitekta. Tako revija ni zapadla v zaprti krog stroke, temveč je ostajala odprta širši publiki, t.j. uporabnikom arhitekture.

Svoja teoretična dognanja in praktične izkušnje je posredoval kot pedagog na IUAV v Benetkah in na fakulteti za arhitekturo v Genovi, kot gostujoči profesor pa ob koncu 70. let na Yale, MIT, University of California in Cornell University. V pedagoško dejavnost se uvršča tudi ILA&UD (International Laboratory of Architecture and Urban Design), mednarodni arhitekturni forum, ki so se ga pod vodstvom De Carla udeleževali študenti in docenti evropskih in ameriških univerz. Sestavljala so ga predavanja gostujočih strokovnjakov, teoretične raziskave in izdelava projektov, vezanih na kraj, kjer se je forum odvijal. Po ustanovitvi leta 1976 je sprva potekal v Urbino, nato v Sieni, Benetkah in San Marinu. Kot projektant je bil De Carlo dejaven v širokem spektru od urbanističnih urejanj, gradnje večjih naselij, obnove starih stavb, novih gradenj pa vse do oblikovanja stolov in luči, ki so našli mesto v njegovih projektih. Njegov arhitekturni jezik se je stalno spreminjal. Začetnemu čistemu in umirjenemu racionalizmu z jasno konstrukcijo in v goli naravi predstavljenimi gradivi (Sesto San Giovanni) je sčasoma dodajal tradicionalne elemente (Baveno, Matera). V študentskih domovih v Urbino je beton povezal z opeko v enostavne enotne volumne, ki se razvijajo v prostoru in sledijo razgibanosti naravnega okolja. Masivno sivino betona delavskega naselja v Terniju je razbijal z zelenjem, barvnimi linijami in dinamičnimi poudarki dvignjenih pešpoti. V stanovanjskem naselju Mazzorbo v Beneški laguni se je vrnil k prototipu hiše, obenem pa raziskoval medsebojno delovanje različnih barvnih odtenkov fasad, njihove odseve v vodi in učinek ob pogledu na celoto. Na ekonomski fakulteti v Urbino in pri prenovi samostanskega kompleksa za univerzo v Catanii je odkrival razsežnosti prostora ob kombinaciji z odsevnim steklom in ogledali. Kasneje je posegel po bolj organskih, mehkejših in vzvalovanih oblikah arhitekture (športni dvorani v San Miniatu v Sieni in na Mazzorbu). Iskanje novih razsežnosti geometrije ga je pripeljalo do prilagodljivejših, bolj zračnih konstrukcij, kot so vhodna vrata za republiko San Marino in ureditev kopališča na Lidu v Beneški laguni. Zadnje projekte (sodišče v Pesaru in muzej-observatorij v Urbino) pa zaznamuje uporaba modernejših gradiv in temu sledeča estetika.

Pojavne oblike De Carlove arhitekture so torej raznolike in mnogoplastne. Spreminjajo se seveda v skladu z osebnostnim razvojem arhitekta, predvsem

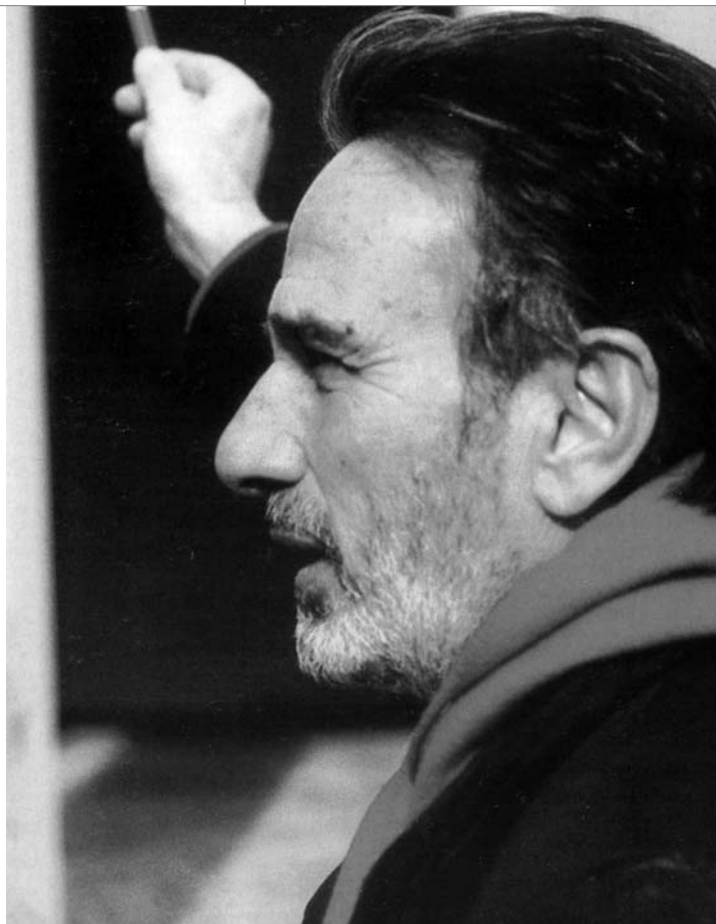
pa z vedno novim družbenim in zgodovinskim kontekstom, v katerem se projekt nahaja. De Carlo namreč ni razvil nikakršne metode dela. Način pristopa je ustvarjal vedno znova glede na drugačnost posameznega primera. Stalno pa je ostajal pri naslednjih izhodiščih. Skliceval se je na značaj kraja, na njegove pojavnosti in zakonitosti, ga s tem ohranjal in poudarjal. Obenem je s svojimi posegi spoštoval in izhajal iz njegove sooblikovalke, narave. Stik z njo je omogočen tudi uporabniku, saj med zgrajenim in obdajajočim, med notranjostjo in zunanostjo ni ostre meje. Kot arhitektura vstopa v naravo, tako leta prehaja vanjo, prek pogledov, zelenja, visečih vrtov, ohranjenih otočkov znotraj pozidanega in seveda prek svetlobe. Ta je tista, ki enakovredno ostalim konstrukcijskim elementom ustvarja prostor, ga razširja, mehča njegove meje in mu določa namembnost. De Carlo je v svojo arhitekturo vedno vključeval tudi ambiente družabnega značaja, ki so nenehno prisotni in s tem omogočajo ter spodbujajo k druženju. Vendar pa so vedno nekje na prehodu, sicer na dosegu, a neobvezujoči. Kot klopi v študentskih domovih v Urbinu, ki se nepričakovano priključujejo pešpotem, ne zahtevajo brezpogojne uporabe, a vedno omogočajo spontan, nenaden odmik za pogovor. Tudi pot je značilna za De Carlovo arhitekturo. Šele prek gibanja, potovanja posameznika po njej postane le-ta dojemljiva, zaživi in deluje. Vsem De Carlovim posegom pa je skupna predvsem ideja o arhitekturi, ki je v službi človeka. Zanj ustvarja prijetno bivanjsko okolje in sledi njegovim potrebam ter željam. Predvsem pa ga ne omejuje, temveč mu dopušča, ga osvobaja.

Giancarlo De Carlo, svobodni podameznik

Svoboda je bila De Carlovo osnovno vodilo, tako v delovanju kot v mišljenju in bivanju. Kot kritičen in dejaven posameznik se ni podrejal zapovedim in pravilom, temveč je trdno stal za lastnim mnenjem in ga prosto izražal. Boril se je za pravice drugih, za njihovo svobodo, dostojanstvo in prostor. Med vojno je vstopil v milanski protifašistični krog in se pridružil MUP (Movimento di Unità Proletaria). Po padcu fašizma je z arhitektom Giuseppom Paganom organiziral skupino partizanov, t.i. brigade Matteoti, ki so delovale v Lombardiji. Po vojni se je pridružil anarhičnim gibanjem v krogu revij *Volonté* in *Freedom*. Leta 1968 je ob študentskih uporih stopil na stran študentov in jih podprl s svojimi članki. V njih je predstavil svoje videnje univerze, ki bi morala temeljiti na svobodnem odločanju študentov, na njihovi dejavni udeležbi v izobraževalnem programu in čimmanjši hierarhičnosti. O njegovi svobodni naravnosti in odločnosti v svoj prav priča tudi zgodba, vezana na zgodnejši projekt, ladjo *Lucanio* (1952). De Carlo je njeno notranjost uredil in opremil. Za poslikavo stene dvorane je izbral slikarja Fernanda Légerja. Trdno odločen je odšel v Pariz in Légerju ponudil vsoto, ki ne bi zadostovala niti za slikarski material. Le-ta se je sprva odzval z glasnim krohotom, a ponudbo sprejel. Všeč sta mu bili nenavadnost ideje in vnema mladega arhitekta. Pripravil je začetniške skice, s katerimi pa se De Carlo ni strinjal. Bile so zaključene celote, on pa je želel poslikavo, ki bi se nadaljevala v prostoru. Léger je uvidel svojo zmoto in naslikal platno po željah naročnika.

De Carlova naravnost k novi, humani, k uporabniku usmerjeni arhitekturi v njegovem času delovanja ni bila nenavadna. V Evropi se je po vojni, predvsem pa v začetku 60. let, pojavila ostra kritika modernizma, njegovega izogibanja realnosti, ovekovečanja položaja avtonomije arhitekture in prepuščanja nadvladi okusa. Situacionisti in Archigram so se odzvali z utopičnimi projekti, s katerimi so iskali alternative usodnim posledicam funkcionalizma. Bernard Rudofsky je s svojimi raziskavami in razstavo *Architecture without Architects I*. 1964 opozarjal na pomembnost vernakularne arhitekture. Japonski metabolisti so s projekti zamenljivih, vnaprej industrijsko izdelanih prostorov omogočali stalno spremenljivost mesta. V praksi najbolj dejavni pa so bili Team X, skupina mladih arhitektov, katerih član je bil tudi De Carlo. Bili so sicer različnih izhodišč, pristopov in arhitekturnega jezika. Skupen pa jim je bil upor dogmam CIAM-a, razvijanje nove arhitekture prek razumevanja družbe in posameznika ter specifičnost vsakega kraja.

De Carlo se je tudi v svojem bližnjem okolju srečeval s podobnimi idejami. Italijo je namreč takoj po vojni prevzelo arhitekturno gibanje neorealizma, ki se

GDC; opis: Giancarlo De Carlo; foto: arhiv Studio Giancarlo De Carlo e Associati; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 256.

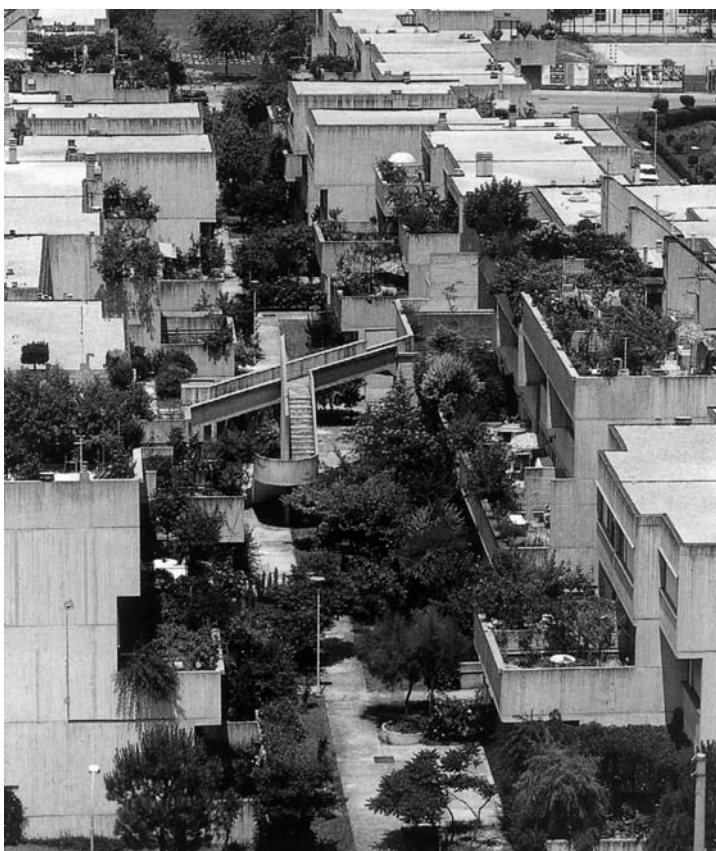
SSGiovanni; opis: Stanovanjski blok v Sesto San Giovanni, pogled na severno stran; foto: Giorgio Casali; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p.12.

ILA&UD; opis: De Carlo med študenti, ILA&UD v Urbinu I. 1992; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 150.

Collegi; opis: Pogled na celoto študentskih domov v Urbinu; vir: Tiziana FULIGNA, *Una giornata a Urbino con Giancarlo De Carlo. Visitando le sue architetture*, Urbino 2001, p. 54.

Terni; opis: Stanovanjsko naselje Terni; foto: Antonio Garbasso; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 50.

je kot nasprotnik monumentalne arhitekture fašizma usmerilo k vsakdanjosti in potrebam posameznika. Temu se je priključil še demokratični koncept organske arhitekture Bruna Zevija. Za De Carlovo izoblikovanje pa je bil odločilnega pomena vstop v milanski protifašistični krog z arhitektom Giuseppom Paganom, ki mu je podal osnovni nauk o družbeni odgovornosti arhitekture. Po vojni se je pridružil anarhičnim gibanjem, znotraj katerih se je seznanil s pisanjem ruskega anarhika Pietra Kropotkina. Le-ta je zagovarjal svobodno družbo brez nasilja, ki temelji na solidarnosti, na človeški dobroti in na svobodni volji ljudi na vseh področjih svojega delovanja. Prek pisanja sta ga močno zaznamovala tudi William Morris s svojim konceptom družbeno angažirane umetnosti in škotski urbanist Patrick Geddes z idejo o vključevanju prebivalcev v urbanistično ureditev mesta. Posebno vplivno pa je bilo zanj srečanje s Kevinom Lynchom, s katerim sta skupaj učila na MIT, in njegovo metodo participacije. S pomočjo vseh vzpodbud in zgledov je De Carlo razvil svoj koncept arhitekture, ki je uporabniku blizu, se ukvarja z njegovim vsakdanom in ga vključuje v svoje delovanje.

Arhitektura, ki osvobaja

De Carlo je poudarjal, da mora biti arhitektura vedno dosegljiva in razumljiva vsem. Zato ne sme preprečevati rabe določenega prostora. Osvobaja torej s tem, da ne omejuje. Simbolični prikaz tega načela predstavlja del prenove starega mestnega jedra Urbina, La Rampa. De Carlo je pod neoklasicističnim gledališčem našel zasuto stopnišče, ki je vojvodi Federicu Montefeltru omogočalo hitri vzpon s trga izpred mestnega obzidja v vojvodsko palačo. Polžasto zavite stopnice je prenovil, statično uredil, povezal z mestom in odprl javnosti. S tem La Rampa ni več namenjena le zasebni rabi vojvode, temveč celotnemu mestu. Podobno je De Carlo zasnoval tako univerzo v Pavii kot fakultete in študentske domove v Urbinu. Javni prostori teh ustanov ne omogočajo rabe le študentom in delavcem univerze, temveč vsem prebivalcem mesta in ostalim možnim uporabnikom. Postavil jih je namreč na področja, kjer so najlažje dostopni in odprti tudi v zapiralnem času omenjenih inštitucij.

Arhitektura ne omejuje in s tem osvobaja tudi z omogočanjem proste izbire. Ena od prvin, vedno prisotna v De Carlovem načrtovanju, je postopen prehod med zasebnimi in javnimi prostori. S tem ne le omili preskoka iz ene v drugo skrajnost, temveč ustvari svobodno izbiro gibanja, druženja in umika. Prosto izbiranje omogočajo tudi poti, ki vodijo po njegovi arhitekturi (npr. v študentskih domovih v Urbinu). Nikoli se ne prekinajo in ne obvežejo k povratku. Obenem ni ene, ki bi peljala naravnost do določenega cilja, temveč so številne in večvrstne. Posameznik izbere najprimernejšo v skladu s svojimi merili, potrebami in željami.

De Carlova arhitektura osvobaja tudi s tem, da uporabniku omogoča svobodno odločanje o oblikovanju lastnega bivanjskega prostora. Le-ta je namreč neke vrste projekcija, razširitev človeka v zunanji svet. Prek njega se predstavlja in se tako sporazumeva z ostalimi. Zato je pomembno, da je človek tisti, ki oblikuje svoj prostor, da se dejavno vključuje v proces njegovega nastanka. Ključnega pomena pri izoblikovanju te ideje je bila De Carlova izkušnja pri prvem samostojnem projektu, stanovanjskem bloku v Sesto San Giovanni v bližini Milana (1950). Naredil je namreč vse, da bi ugodil potrebam bodočih prebivalcev. Stanovanja je načrtoval premišljeno, z najboljšimi pogoji za bivanje in s prostori, ki nudijo visoko stopnjo zasebnosti. Kuhinje in servise je postavil na severno stran, obrnjeno proti cesti in opremljeno z ozkim zunanjim hodnikom, ki povezuje stanovanja. Dnevne prostore in spalnice pa je odprl svetlobi in zelenju s pomočjo prostornih in med seboj ločenih lož. Ko je čez čas obiskal že naseljeno stavbo, je opazil, da prebivalci ne sledijo njegovi ureditvi. Odločitev o namembnosti prostorov so vzeli v svoje roke. Lože na sončni strani so bile polne perila, medtem ko so si na ozki hodnik prinesli stole in ležalnike, da bi spremljali dogajanje na cesti in bili v stiku s sosedi. S tem ni ugotovil le, da je od vsega najbolj pomembno družiti se, temveč da je človek tisti, ki edini ve, kako oblikovati lastni bivanjski prostor. Ta izkušnja je postala dokončna šola stalnica za vnaprej. Z njo je De Carlo začel omogočati in vzpodbujati uporabnike k dejavnemu udeleževanju v arhitekturni proces. Le-

to pa je izvrševal raznovrstno, v skladu z njegovim pristopom odvisnosti od vedno novega konteksta.

Prvi način predstavlja De Carlovo stalno sklicevanje na značaj kraja. S spoštovanjem, ohranjanjem in poudarjanjem že obstoječega je, sicer posredno, v oblikovalski proces vključeval krajanje. Njihovo naseljevanje je tisto, ki je poleg naravnih značilnosti določalo in še določa podobo kraja. Ob posegih v že obstoječe mestno tkivo je tako sledil načinu gradnje, delovanju mesta, njegovim zapovedim, odzivom in odnosom do okolja. Kot pričo neprekinjenega razvoja pa je z novimi gradivi, tehnikami in pristopi dodal pečat moderne dobe. Ob prenovah posameznih stavbnih sklopov, kot je samostansko poslopje v Catanii (1984-99) ali vasica Colletta di Castelbianco (1993-99), predstavlja Urbino, univerzitetno mesto v pokrajini Marche, enega izmed opaznejših projektov, saj je trajal več kot pet desetletij. Poleg urbanističnega urejanja starega mestnega jedra in nove širitve prek obzidja ter postavljanja novih gradenj se je lotil prenove posameznih stavb. Pri tem je upošteval zakonitosti mesta. Tako so obnovljena univerzitetna poslopja kot vojvodska palača bahava proti zunanosti in umirjena znotraj mestnega tkiva. Pedagoška fakulteta ohranja naslednjo značilnost urbinske gradnje in prek fasade ne izdaja notranjosti. Za svojimi neizstopajočimi opečnatimi stenami skriva namreč veliki polkrožni svetlobnik. De Carlo je uporabil tradicionalno gradivo, opeko, kamen pa je na mestih, potrebnih opore ali poudarka, zamenjal z betonom. Tudi nove gradnje, ki sicer ležijo izven starega mestnega jedra, se sklicujejo na okolje, v katerem se nahajajo. Študentski domovi v Urbino (1962-83) so zasnovani na način delovanja mesta na sosednjem griču. Gradivo ostaja opeka in kamen nadomešča beton. Ureditev sledi principu trga in ulic, dolgi in ozki kanali pa se kot v mestu z nenadnimi in nepričakovanimi pogledi odpirajo v krajino. Prav tako se na lokalno, t.j. buransko arhitekturo, opira stanovanjsko naselje Mazzorbo v Benetkah (1979-85), na njeno tehniko gradnje, oblikovanje prostorov in detajlov.

Naslednji način je neposreden in takojšen, t.i. participacija. Bodoči prebivalci se aktivno vključujejo v arhitekturni proces pred gradnjo in med njo. Šolski primer predstavlja delavsko naselje za jeklaro v Terniju (1970-75). Ideja sicer ni bila De Carlova, a je bil izbran kot najprimernejši arhitekt za njeno izpeljavo. Projekta se je lotil z razstavami, krajšimi filmi in predstavitvami primernih in že preizkušenih stanovanjskih gradenj. S prikazom novih tipologij in drugačnih načinov bivanja je delavce osvobodil konvencionalnih predstav, razširil polje kritičnosti in vzbudil domišljijo. Temu so sledila srečanja z manjšimi skupinami med delovnim časom in brez prisotnosti nadzornikov ali direktorja. Prek analiz, zbiranja podatkov, predvsem pa prek dolgih pogovorov z bodočimi prebivalci so se postopoma določili problemi in odkrile njihove potrebe ter želje. S pomočjo maket je oblikoval in predstavil prve rešitve. Temu so sledili ponovni pogovori in prilagoditve vse do strinjanja s celotno podobo. Zgrajene so bile prve različice. Po izgradnji prve faze je bil izdelan katalog, ki je bil z izločitvijo preverjenih neuspešnih rešitev na voljo za nadaljnje dograditve. Dokončna podoba naselja predstavlja sistem treh plošč, postavljenih ena na drugo, v katere so vkopane stanovanjske enote in povezave med njimi. Z zelenimi površinami, prilagodljivimi tlorisi stanovanj, prostori, namenjenimi druženju in prometni potmi, ki so ločene od tistih za pešce, pa sledi izrečenim zahtevam bodočih prebivalcev. Pristop participacije je De Carlo uporabil tudi pri večih urbanističnih urejanjih, kot sta oba regulacijska načrta za Urbino (1964 in 1994), ob izgradnji stanovanjskega naselja na Mazzorbu v Benetkah, pri načrtu za obnovo predela Borgo San Giuliano v Riminiju (1970-72), dveh področij v Pistoji (1987) in starega mestnega jedra Lastra a Signa blizu Firenc (1988-89).

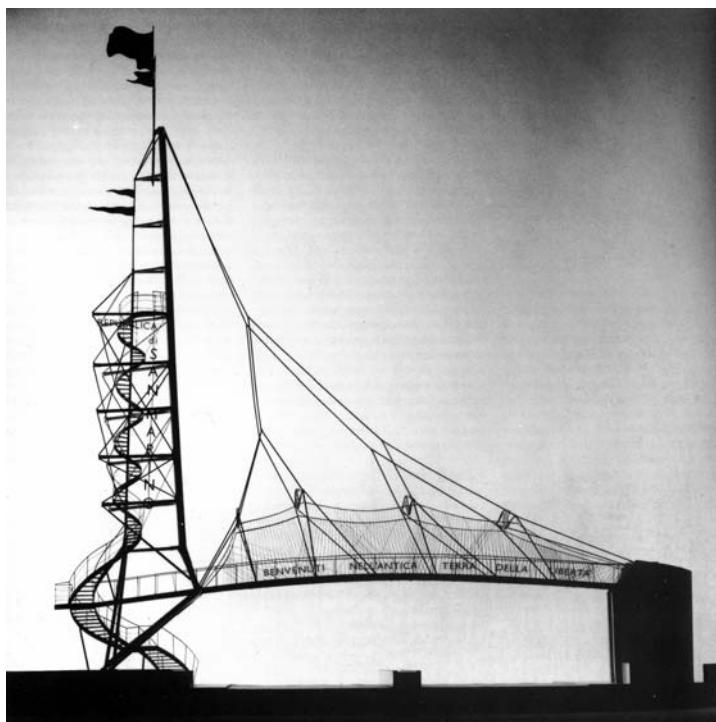
Za De Carla se arhitekturni proces po izgradnji ne konča, temveč se nadaljuje z rabo. Uporabnik svoj bivanjski prostor ustvarja še naprej, s samo prisotnostjo v njem kot tudi s prilagoditvami, preoblikovanjem, dodatki in odvzemi. Arhitektova naloga je te spremembe čim bolj omogočati in jih hkrati vzpodbujati. Zato je hišo slikarja Zigaine (Cervignano, Furlanija, 1957-58), ki jo sestavljajo samostojne, a med seboj povezane celice, načrtoval tako, da omogoča nadaljnjo širitev. Lastnik lahko doda nove prostore brez pomoči arhitekta,

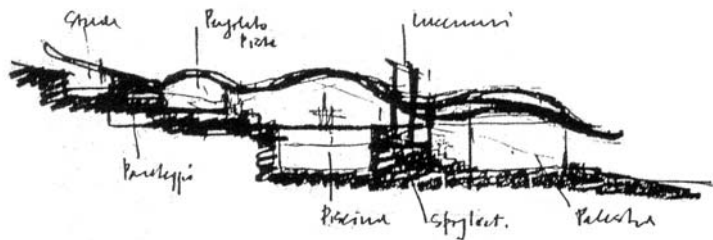
Mazzorbo; opis: Stanovanjsko naselje Mazzorbo v Beneški laguni; foto: Antonio Garbasso; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 45.

Catania; opis: Univerza v Catanii, odsev obstoječega v zrcalni steni novega poslopja; foto: arhiv Studio Giancarlo De Carlo e Associati; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 161.

San Marino; opis: Maketa vhodnih vrat za San Marino; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 159.

San Miniato; opis: Skica za športni center v San Miniatu pri Sieni; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 236

Collegi-notr.; opis: Notranost študentskih domov v Urbinu z družabnim prostorom na prehodu; foto: Martina Malešič

Collegi-klop; opis: Klop, ki se nepričakovano izvije iz poti v študentskih domovih v Urbinu; foto: Martina Malešič

obenem pa ne ogrozi celotne podobe. Tudi v stanovanjskem naselju Mazzorbo je De Carlo prebivalcem dopustil prosto rabo in nadaljnje spremembe. Opirajoč se na buransko arhitekturo, notranjosti posameznih stavb ni razdelil. Tako niso prostori tisti, ki bi pogojevali rabo, temveč le-ta, s pomočjo umeščenosti svetlobnih virov in prehodnih elementov, določa njihov namen, značaj in podobo. Poleg prostega oblikovanja notranjščine tudi javni prostor ni določen. Njegovo namembnost in obseg poda šele dejavnost, ki se v njem odvija. Prav tako prosti tlorisi sob v študentskih domovih v Urbinu študentom omogočajo, da jih s pomočjo premakljivega pohištva oblikujejo po svojem okusu in načinu bivanja. Obenem dajejo že omenjene poti zaradi svoje številnosti in raznolikosti vsakomur možnost najti sebi primerno. S tem pa spet na nek način dopuščajo izoblikovanje lastnega, čeprav prehodnega, prostora. Zadnji znotraj vključevanja ljudi v arhitekturni proces je observatorij mesta. Idejo je De Carlo povzel po opazovalnem stolpu škotskega urbanista Patricka Geddsa (Outlook Tower, Edinburgh, 1893). Prek njega prebivalci opazujejo mesto, njegov obseg, posamezne stavbe in značilnosti ter spremljajo njegov razvoj. S tem postanejo pozorni na vsako spremembo v prostoru. Noben poseg v mestno tkivo se tako ne more izvršiti brez njihove vednosti. De Carlo je znotraj projekta za ureditev trga Matteotti v Sieni (1988-89) načrtoval panoramski stolp, ki pa ni bil uresničen. Z odprtim stopniščem, ki bi nenehno spreminjalo smer, bi gledalcu omogočal, da se ob vzponu ali spustu mesto odvija pred njim. Observatorij mesta naj bi bil opremljen z elektronskimi teleskopi, periskopi, antenami in sprejemniki. V podobni vlogi si je zamislil tudi zobato železnico, ki bi bila sestavni del obnove urbinskega železniškega sistema. Trenutno pa v Urbinu poteka prenova hlevov vojvode Montefeltra, t.i. Orto dell'Abbondanza. Po večih predlogih glede namembnosti je obveljala ideja muzeja-observatorija, ki bi mesto opazoval iz njegove notranjščine.

Z arhitekturo do svobodne družbe

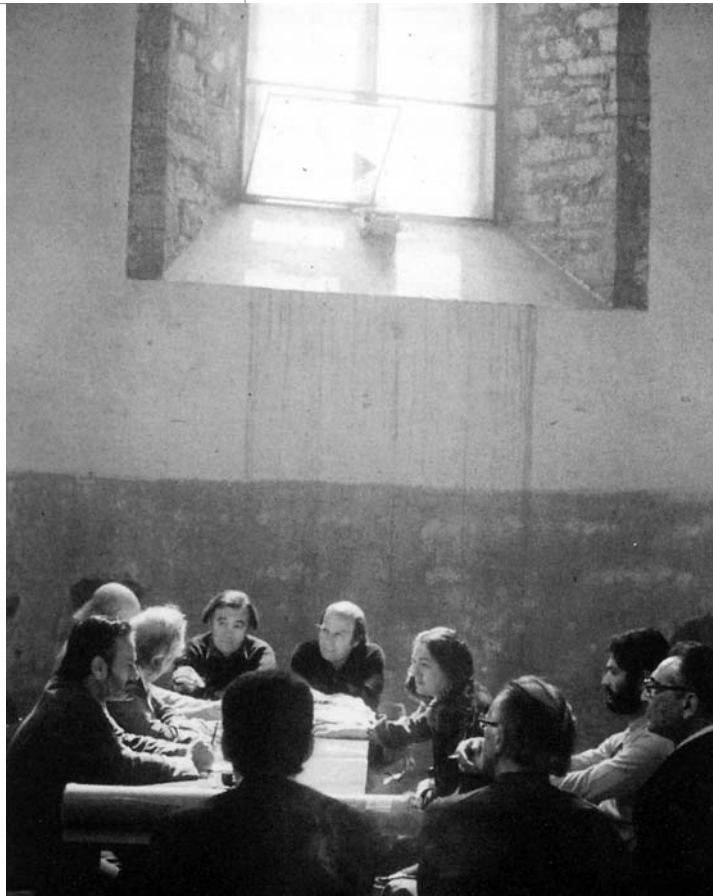
Zakaj je potrebno, da je arhitektura vsakomur dostopna in razumljiva? Zakaj naj ima človek proste roke pri oblikovanju lastnega bivanjskega prostora? De Carlov odgovor je kompleksnejši. Uporabnik se z oblikovanjem lastnega bivanjskega prostora izraža. Predstavlja samega sebe, svoje potrebe, okus in način življenja. S tem vstopi v veliki sporazumevalni sistem. Po De Carlu je namreč arhitektura eden izmed najpomembnejših komunikacijskih sredstev. Z izražanjem samega sebe in prikazom svojih posebnosti v primerjavi z drugimi se predstavi kot posameznik. Zave se svoje enkratnosti in zasluži svojo vlogo v družbi. Občutju moči posameznika pa sledi večja kritičnost, lastno mnenje in svobodna volja. Za tem se skriva pravi cilj De Carlove ideje o arhitekturi, ki osvobaja. Ne le omogočati neomejeno in nedoločujočo, prosto rabo prostora ter svobodno vključevanje v arhitekturni proces, temveč povzročiti svobodo druge stopnje. Ne le dopuščati svobode, temveč osvobajati. S pomočjo arhitekture je De Carlo želel premostiti družbo mase in doseči skupnost svobodnih in dejavnih posameznikov. V svoji stroki je videl sredstvo za preoblikovanje sveta. Utopija? Seveda. A De Carlo je bil pač dedič modernizma, generacije, ki je verjela, da umetnost lahko povzroči družbene in politične spremembe. Sčasoma se je tudi sam zavedel svoje utopičnosti. Še vedno pa je vztrajal pri tem, da lahko arhitektura vseeno prek ustvarjanja spodbujajočega stvarnega gradiva izzove določeno stanje, ki bi pripeljalo do sprememb te vrste. Poleg tega tudi njegovi prostori danes ne delujejo tako, kot si je zamislil. Tisti na fakultetah v Urbinu, namenjeni vsem, so izključno v univerzitetni rabi, javne površine Mazzorba so pozidane in ograjene v zasebne vrtičke, družabni otoki študentskih domov pa so čedalje manj rabljeni. Kljub temu pa De Carlova arhitektura še vedno osvobaja. Ne proizvaja sicer svobodnih in dejavnih posameznikov, a še naprej dopušča izbiro. Ostaja na voljo, a ne obvezuje.

Viri:

Anxious modernisms. Experimentation in Postwar Architectural Culture (ed. Sarah Williams Goldhagen, Réjean Legault), Montréal - Cambridge, 2000; Giancarlo De Carlo. Immagini e frammenti (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano 1995; Giancarlo De Carlo. Inventario analitico dell'archivio (ed. Francesco Samassa), Padova 2004; Giancarlo De Carlo. Le ragioni dell'architettura (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Roma 2005; Giancarlo DE CARLO, Gli spiriti dell'architettura, Roma 1992; Tiziana FULIGNA, Una giornata a Urbino con Giancarlo De Carlo. Visitando le sue architetture, Urbino 2001; Antonella ROMANO, Giancarlo De Carlo. Lo spazio, realt_ del vivere insieme, Torino 2001.

Lucania; opis: Jedinica ladje Lucania z Légerjevo poslikavo; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 15.

Team X; opis: Team X v Spoletu I. 1976, od leve proti desni: De Carlo, Aldo van Eyck, Peter Smithson, Brian Richards, Amancio Guedes, Alison Smithson in José Coderch; foto: Sandra Lousada; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 101.

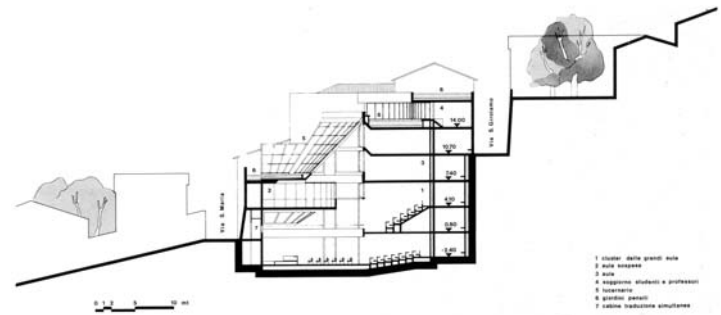
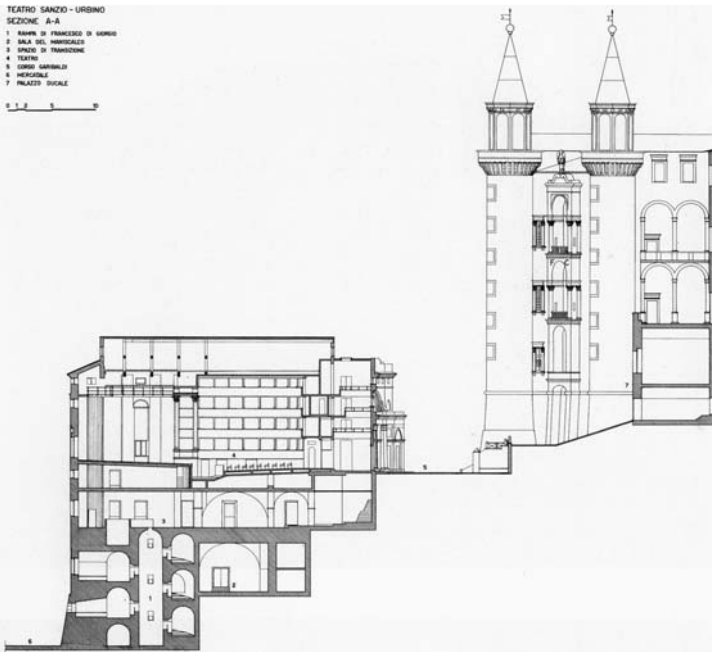
La Rampa; opis: Notranjost obnovljenega polzastega stopnišča La Rampa v Urbinu; foto: Martina Malešič

Magistero-svetlobnik; opis: Polkrožni svetlobnik, ki se skriva za opečnatimi zidovi pedagoške fakultete v Urbinu; foto: Martina Malešič

TEATRO SANZIO - URBINO
 SEZIONE A-A
 1. SALONE DI FRANCESCO DI SPINNO
 2. SALA DEL MONTELEALE
 3. SALONE DI FRANCESCO
 4. TEATRO
 5. CORRIE SANZIO
 6. MESEGGIATE
 7. PALAZZO DUCALE

0 5 10 15

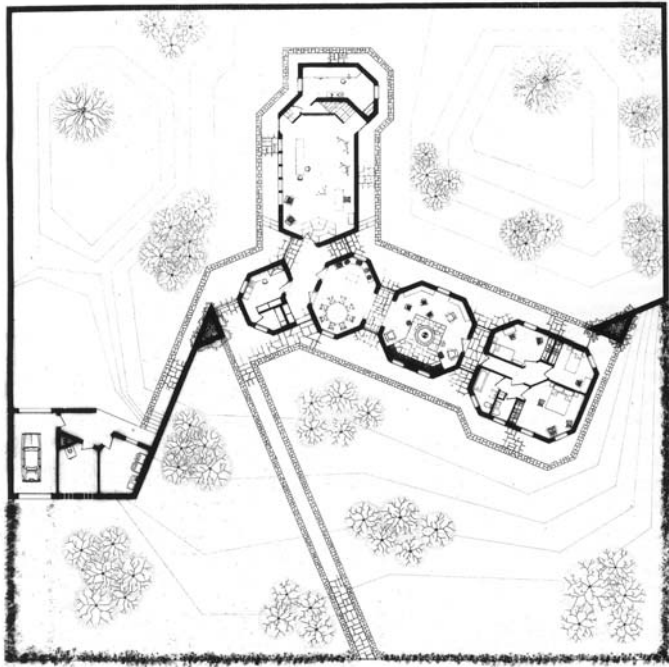

La Rampa-prerez; opis: Prerez stopnišča La Rampa, ki se nahaja pod gledališčem in povezuje spodnje parkirišče z vojvodsko palačo in zgornjim delom mesta; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 109.

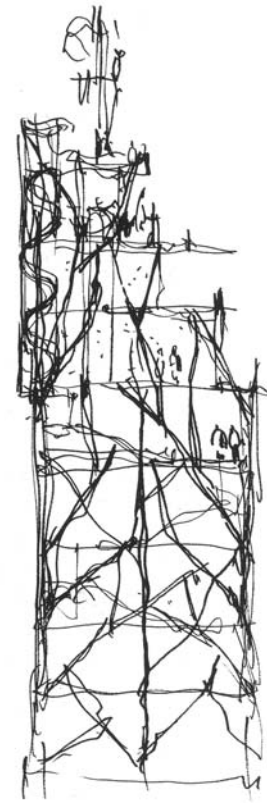
Magistero-prerez; opis: Prerez pedagoške fakultete v Urbino z velikim svetlobnikom v notranjosti; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 85.

Collegi-pogled; opis: Nenaden pogled v krajino študentskih domov v Urbino; foto: Cesare Colombo; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 139.

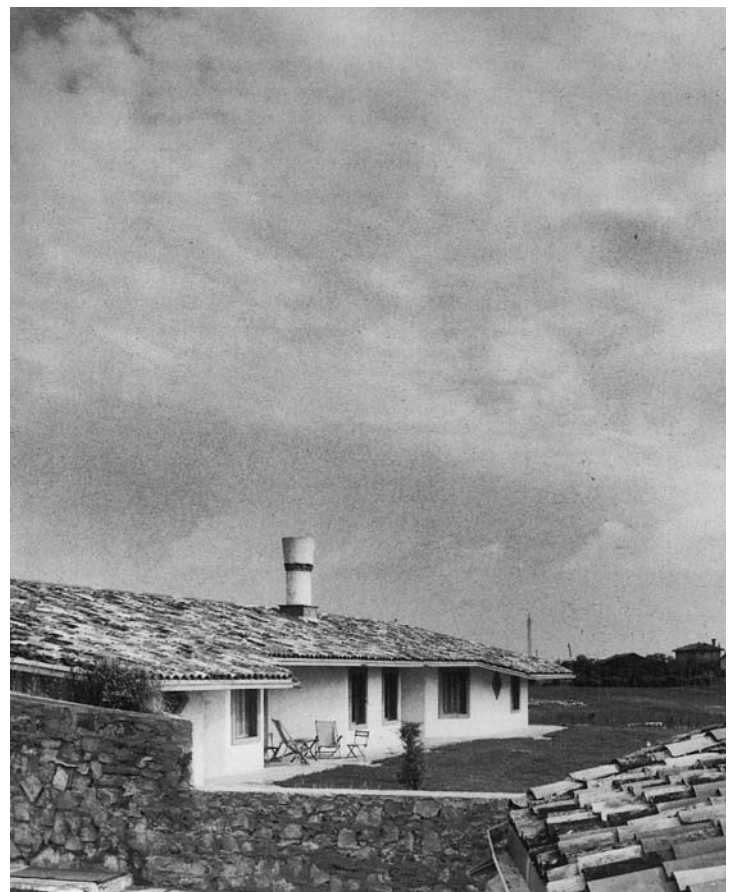
Zigaina-tloris; opis: Tloris hiše Zigaina z zaporedjem notranjih prostorov in manjšimi vrtovi med njimi; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 34.

Siena-stolp; opis: Skica za stolp v Sieni; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 146.

Terni-pogovori; opis: Pogovori z bodočimi prebivalci stanovanjskega naselja v Terniju; foto: Mimmo Jodice; vir: Giancarlo De Carlo. *Le ragioni dell'architettura* (ed. Margherita Guccione, Alessandra Vittorini), Milano, Electa, 2005, p. 68.

Zigaina; opis: Hiša slikarja Zigaine v Cervignanu v Furlaniji; foto: Italo Zannier; vir: Giancarlo De Carlo. *Immagini e frammenti* (ed. Angela Mioni, Etra Connie Occhialini), Milano, Electa, 1995, p. 35.